

**KRAJSOVSZKY GÁBOR: MINDSZENTY JÓZSEF
BÍBOROS SZÁMŰZETÉSE ÉS ESZTERGOMI ÉRSEKI
SZÉKÉTŐL VALÓ MEGFOSZTÁSA**

*Megemlékező előadás Mindszenty József bíboros,
primás, esztergomi érsek Magyarországról történő
száműzetésének 40. évfordulóján.*

*„A XX. századot a hatalmaskodók és a fegyelmetlenkedők
tették tönkre. Ez tette száműzötté a mi életünket is és
ebből tanulva, a földi sorsból, legyen bennünk az éberség,
a szüntelen készenlét.”¹*

Mindszenty József

Bevezető

„Megmosta ruháját a Bárány vérében”² – az Ősegyházban *hitvallóknak* nevezték azokat, akik testi-lelki kínokat szenvedtek keresztény hitükért, a keresztény erények megtartásáért, jóllehet nem szenvedtek el halálos kínokat.

Mindszenty József, bíboros primás, esztergomi érsek 40 esztendővel ezelőtt volt kénytelen elhagyni hazáját és nem sokkal utána esztergomi érseki székétől megfosztottan száműzetésben leélni hátralevő életét. A hivatalfosztás egyértelműen annak a következménye, amit Adriányi Gábor, egyháztörténész professzor e

¹ P. Szőke János: *Öt év száműzetés – Mindszenty József bíboros a bécsi Pázmáneumban*. Don Bosco Kiadó, Budapest 2010.

² Jel 7,14.

témában megjelent könyve zárszavában így összegez: „Ezek a tények a Vatikánnak egy olyan nem őszinte – mondjuk ki nyíltan hazug – keleti politikájáról tesznek tanúbizonyságot, amilyenre a pápai diplomácia egész történetében nincs példa.”³

Mindszenty bíboros 1956-ban, a szabadságharc leverésekor – mivel akkor más ésszerű lehetőség nem volt kilátásban – az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségén talált menedéket, ezáltal is tartalékolva magát a magyar egyház és haza számára. Többször és többféle okból kifolyólag gondolt rá és tett komoly elhatározást arra vonatkozóan, hogy elhagyja az amerikai követség épületét. Erre végül is csak 1971. szeptember 28-án, az országból való kiutasításának kapcsán került sor. Jelen összeállításban Mindszenty bíboros érseki székétől való megfosztásának előzményei és következményei kerülnek áttekintésre, a fontosabb kapcsolódó dokumentumok hivatkozásával, a teljesség igénye nélkül. A részletesebb megbeszélés előzményeként azonban még meg kell említeni egy, az ehhez a korszakhoz⁴ és eseménysorozathoz kapcsolódó különös tény; „A *Vatikán* kérésére 1998-ban a magyar kormány zárta az 1964-es megállapodásra vonatkozó iratokat 75 évre, tehát 2073-ig.”⁵ A Mindszenty József bíboros budapesti amerikai nagykövetségen töltött tizenöt éves belső emigrációjával összefüggésben készült számos hivatalos dokumentum a Szentszék és a magyar kormány vonatkozó

³ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 213.

⁴ Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. In: Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945-1989. Szerkesztő: Bánkuti Gábor, Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2010. 281-333.

⁵ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 7.

megállapodása alapján – amelyről csak szóbeli információk vannak –
2041-ig nem kutatható a Magyar Országos Levéltárban.⁶

Pápválasztási konklávé, II. Vatikáni Zsinat

XII. Pius pápa halála (1958. október 9.) után a Vatikánnak a kommunista rezsim felé való viszonyulása alapvetően megváltozott. Ahogyan a szuperhatalmak (az Amerikai Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió) között, úgy a Vatikán és az ateista kommunista rendszerek között is egyre inkább előtérbe került a détente, az enyhülés politikája, valamint a békés egymás mellett élés, a koegzisztencia gyakorlata. Amint a későbbi események is igazolták, ezek a törekvések nem hozták meg a várt eredményeket.

Mindszenty bíboros követségről való távozásának kérdése először az 1958-as pápválasztási konklávé kapcsán merült fel. „Az amerikai State Department a Konzisztoriális Kongregáció beleegyezésével ebben az ügyben egy jegyzéket intézett a magyar kormányhoz.”⁷

A külügyminisztérium illetékese (de nem a külügyminiszter) 1958. október 18-i dátummal jelentette, hogy „ma délelőtt” 11-kor értesítették a külügyminisztériumot, hogy Ackerson ügyvivő, kormánya utasítására azonnal meg kívánja látogatni a magyar külügyminisztérium vezetőjét. A külügyminisztérium illetékese erről

⁶ M. Szabó Géza: A Mindszenty-ügyek 1. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 11-12. szám 2008. december www.mindszenty.hu

⁷ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 31.

így nyilatkozott: „Negyedóra múlva fogadtam. A látogatás célja a mellékelt jegyzék⁸ átadása volt. Ackerson megkért, hogy jelenlétében olvassam el a jegyzék szövegét. Miután elolvastam, közöltem vele, hogy nincs semmi megjegyzésem, s a jegyzéket kormányomhoz továbbítani fogom. A látogatás mintegy két percig tartott (ami egyébként jól jelezte a két kormány közötti kapcsolatok minőségét). A jegyzék szövege szerint az Amerikai Egyesült Államok kormánya üzenetet kapott a pápaválasztó Bíborosok Tanácsának titkárától, Rómából. Az üzenetben a Bíborosok Tanácsa az Egyesült Államok budapesti követsége jószolgálatait kérte „annak az érdekében, hogy lehetővé váljék Mindszenty kardinális kiutazása Rómába, a Conclavéra olyan formában, természetesen, hogy személyi biztonsága megfelelően biztosítva legyen”. A kérés természetes volt, hiszen a katolikus egyház egyik, ha nem a legfontosabb eseményéről – az új pápa megválasztásáról – volt szó, amely eseményen Mindszenty bíborosnak, mint pápaválasztó főpapnak ott kellett volna lennie.⁹

A Vatikán részéről történő „irányváltás” jellemzésére Adriányi Gábor közlésében az alábbiakat olvashatjuk: „Ha igazat lehet adni a római magyar követség 1958. november 26-án kelt jelentésének a konklávéről, akkor már a pápaválasztás alatt Roncalli¹⁰ a Szentszék keleti politikájáról így nyilatkozott: »Az új pápának a Kelet és a Nyugat népei közötti megbékélés szószólójának kell lennie és legyen is (...) Az előző pápaság elmélyítette a szakadékot az egyház és az illető országok egyházai között. Az új pápának a feladata, hogy az

⁸ Ólmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 59.

⁹ M. Szebeni Géza: A Mindszenty-ügyek 1. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 11-12. szám 2008. december www.mindszenty.hu

¹⁰ Angelo Giuseppe Roncalli, az ekkor pápává megválasztott XXIII. János

enyhülés, közeledés és a békés együttélés politikáját folytassa a vasfüggöny mögötti országok tekintetében, és normális diplomáciai kapcsolatot létesítsen velük (...) Súlyos hibát vétett az előző pápaság, mikor minden tárgyalást kizáró merevségbe zárkózott (...) Ragaszkodtak Mindszenty és Stepinac helyén való maradásához, holott visszahívhatták volna őket Rómába (...) Soha nem történt meg az az eset, ami a magyar kardinális hercegprímás esetében, hogy két éve egy külföldi nagykövetségen van elzárva, és nem vehet részt a konklávéban.«¹¹

¹¹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 36-37.

„Ma semmi sem fontosabb (és talán még nem késő) az emberiség számára, mint az, hogy vezetői és a vezetettek megtanulják, mi a bolsevizmus úgy, ahogy mi, szegény, nyomorult csatlósai testünkön és lelkünkön tapasztaljuk. Ez a nagy tanulság felérhet hatásaiban a Függetlenségi Nyilatkozattal.”¹²

Mindszenty József

Az esztergomi érseki szék megüresedetté nyilvánításának előzményei és következményei

Előzmények

A pápaválasztási konklávét követően, de még a II. Vatikáni Zsinat megnyitása előtt 1960-ban a magyarországi pártvezetés ismét napirendre tűzte a Mindszenty-kérdést. A politikai bizottság elé került jelentés gyökeresen szakít azzal a korábbi koncepcióval, hogy szó sem lehet a Mindszenty-kérdés megtárgyalásáról az amerikaiakkal – mivel az a magyar belügyekbe történő súlyos beavatkozás. Az előterjesztők – a pártvezetés – világosan leszögezték az új álláspontot, amennyiben kijelentették, hogy a „Vatikán és az Egyesült Államok által elfogadhatónak tűnő kompromisszumos megoldásba: Mindszentynek az országból való kiengedésébe, akkor mehetünk bele, ha világos már, hogy az őszi ENSZ-közgyűlésen a »magyar kérdés« napirendre tűzése iránti javaslat elmaradt s a magyar delegáció mandátumát elismerték.

¹² Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: Szeizmográf a Szabadság téren – Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956-1971. Hamvas Béla Kultúrkutató Intézet, Budapest 201. 95.

Ebben az esetben – függően a nemzetközi helyzet akkori egyéb vonatkozásaitól – és feltéve, hogy az Egyesült Államok és a Vatikán garanciát nyújt Mindszenty szilencium alatt tartására, hozzájárulhatunk kiengedéséhez”.¹³

A dokumentum újólá az hangoztatta Kádár korábbi álláspontjával szemben, hogy „Jelenleg helyesebbnek tűnik, hogy a Vatikánnal történő tárgyalást az amerikaiakkal való tárgyalásnak rendeljük alá”. Tehát az amerikai és a vatikáni tárgyalási irány lehetősége is fennállt. Mindszenty bíboros Magyarországról történő elengedésének árát a javaslat gondosan megszabta – követelni kell az Egyesült Államoktól a magyar kérdés levételét az ENSZ-közgyűlések napirendjéről és a magyar küldöttség mandátuma kérdésének a lezárását. Javaslat vagy követelés formájában, hogy megállapodás esetén követek cseréjére kerüljön sor – ez utóbbi ne legyen feltétel, mert itt kongresszusi hozzájárulás kell (a magyar, illetőleg az amerikai követséget ügyvivők vezették).¹⁴

Az új pápa, XXIII. János 1962-ben meghirdette a II. Vatikáni Zsinatot. Erre az alkalomra azonban – akárcsak az 1958-as pápaválasztási konklávéra - Mindszenty bíboros nem utazhatott ki. Viszont Hamvas Endre, Kovács Sándor és Brezanóczy Pál¹⁵ a zsinatra *állami* megbízatással érkeztek. Ez pedig a következőkben állott: el

¹³ M. Szébeni Géza: A Mindszenty-ügyek 1. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 11-12. szám 2008. december www.mindszenty.hu

¹⁴ M. Szébeni Géza: A Mindszenty-ügyek 1. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 11-12. szám 2008. december www.mindszenty.hu

¹⁵ Brezanóczy Pál egri érsek „Kékes Pál” fedőnévvel szerepel a beszervezett püspökök listáján. In: Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990. Corvina, 1956-os Intézet. Budapest, 2008. 288, 291.

kellett érniük, hogy a zsinat ne ítélje el a kommunizmust, valamint „el kellett intézni” a Mindszenty-ügyet. 1962. október 9-én XXIII. János pápa magánkihallgatáson fogadta a három magyar főpapot. „Az említett kihallgatáson a pápa a látogatók üdvözlése után azonnal a Mindszenty-ügyre terelte a szót és azt mondta: »Volo quamprimum casum Cardinalis Mindszenty liquidare« (A Mindszenty-ügyet mielőbb fel akarom számolni.) Az audiencia végén Brezanóczy Pál még a pápai rezidencia folyosóján ujjával csettintve azt mondta társainak: »Látjátok, többet értünk el, mint reméltük.«»¹⁶

Abban, hogy Mindszenty bíboros ne utazhasson ki a II. Vatikáni Zsinatra, a fent ismertetettek következtében a Vatikánnak is nagy érdekeltsége volt. Erre Szabó Csaba közlésében találunk dokumentumot. „König érsek 1963. április 19-én tárgyalt Mindszentyvel az amerikai követségen. (...) Érdekes, hogy a magyar kormány a számára megfelelő garanciák esetén 1963 tavaszán azonnal hozzájárult volna Mindszenty távozásához. Hogy mégsem sikerült megegyezni akkor, abban Mindszentyt kívül a Szentszéknek is komoly szerepe volt. A Vatikánnak ekkor egyáltalán nem volt sürgős a bíboros prímás helyzetének rendezése. Nem akarták, hogy a konzervatív magyar főpap megjelenjék a II. Vatikáni Zsinaton (...)»¹⁷

¹⁶ Mester István római prelátus közlése Adriányi Gáborral, 1971-ben. Értesüléseit Kovács püspöktől kapta. In: Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 36.

¹⁷ Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár 2005. 44, 78.

A II. Vatikáni Zsinaton ugyanis két irányzat, az ún. konzervatív”, illetve „haladó” irányzat volt a jellemző.¹⁸

Mindszenty bíborossal összefüggésben – egészségügyi ok kapcsán – 1965. szeptember 14-i dátummal újabb előterjesztés került a Politikai Bizottság elé. Ez arról számolt be, hogy augusztus 28-án az amerikai követség ügyvivője közölte a magyar külügyminisztérium illetékesével, hogy Mindszenty bíboros súlyosan megbetegedett. A nagykövetség kérésére a magyar hatóságok lehetőséget adtak négy amerikai orvos beutazására, akik megállapították, hogy a bíboros fertőző tüdőbetegsége kiújult, és közben tüdővérzést is kapott. Túl van az életveszélyen, de az állapota továbbra is súlyos. Szeptember 4-én az amerikai ügyvivőnek a külügyminisztérium illetékes miniszterhelyettesével folytatott beszélgetése során kitűnt, hogy az amerikai kormány a Mindszenty-kérdést szemmel láthatóan szeretné megoldani. Az Állami Egyházügyi Hivatalnak a külügyminisztérium kérésére készített egyik későbbi feljegyzése szerint vatikáni kezdeményezésre 1965. szeptember 13-17-ig folytak a Mindszenty-ügyben tárgyalások Budapesten. A tárgyalások összefüggésben voltak Mindszenty megbetegedésével. Végül a vatikáni megbízott a kérdés rendezését nem nyilvánította sürgősnek.¹⁹

Két évvel később - egy másik esemény kapcsán - újfent napirendre került Mindszenty bíboros ügye. Agostino Casaroli 1967. szeptember 22-én közölte a római magyar nagykövettel, hogy értesüléseik szerint

¹⁸ Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, Budapest 2001. 405-407.

¹⁹ M. Szabó Géza: A Mindszenty-ügyek 1. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 11-12. szám 2008. december www.mindszenty.hu

az új amerikai követ október 15-18-a között elfoglalja budapesti állomáshelyét és a követség rangját nagyköveti szintre emeli. Tekintettel arra, hogy évekkel ezelőtt Mindszenty bíboros azt a véleményét közölte a Szentszékkal, hogy az amerikai-magyar viszony helyreállása után nem maradhat a jelenlegi helyén, számítani kell arra, hogy Mindszenty bíboros a saját elhatározásából elhagyja az amerikai nagykövetség épületét. Ez új helyzetet teremt, amelynek mindenki számára kellemetlen következményeit el kívánják kerülni. Casaroli hozzáfűzte, hogy a pápa bízik abban, hogy Mindszenty bíboros Rómába jön, és meg tudja győzni őt arról, hogy tartsa magát a megállapodásban vállaltakhoz.

A jelentésről szóló vitában (ez alkalommal a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának titkársága is foglalkozott a kérdéssel) Kádár kijelentette, hogy a Politikai Bizottság által az előző ülésen elfogadott álláspont a helyes, nem kell változtatni. Szerinte az a lényeg, hogy „Mindszenty szűnjön meg esztergomi érsek lenni”. Ha megszűnik esztergomi érsek lenni, teljesen alárendelt kérdéssé válik, hogy hol van. Ennek alapján kell tárgyalni. A következő kérdés, hogy „Mindszenty innen úgy nem mehet el, hogy a Vatikán érte valamiféle garanciát ne vállaljon. Harmadik: ha úgy alakul a helyzet, hogy ezt nem sikerül rendezni, Mindszenty kijön az amerikai követségről az utcára, akkor mi Mindszentyt börtönbe nem csukjuk, hanem közigazgatási eljárás alá vonjuk.”²⁰

²⁰ M. Szebeni Géza: A Mindszenty-ügyek 2. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 1-2. szám 2009. február www.mindszenty.hu

1967. december 13-án Mindszenty bíboros a Vatikánnal történő levelezéseket követően az alábbiakat írta Washingtonba, az elnöknek: „Ezért hálásan elfogadom az Ön felajánlott, további kedves vendégszeretetét. Nincs más megoldás, mert már meghajoltam a Szentatya kérése előtt, hogy tartózkodjak a rendszernek történő kapitulációtól.”²¹

Ugyancsak ebben az évben, 1967. október 10-én, a Politikai Bizottság ülésén Nyers Rezső – Kádár János szándéka szerint és ahhoz kapcsolódóan – ugyancsak nyilatkozott a magyar primás hivatalfosztásának ügyében. „Elmondom, mit tartok én helyesnek: olyan megoldást kell keresnünk, amely biztosítja a mi két érdekünk érvényesülését. Egyik: Mindszenty ne szólhasson bele a Magyar Népköztársaság belügyeibe. Másik: ez a megoldás olyan legyen, amely a Magyar Népköztársaság presztízsét fenntartja (...) Ebből a szempontból én a probléma megoldásának kulcsát nem a garanciában látom, hanem abban, hogy milyen lesz az ő jogi helyzete, milyen pozícióból beszélhet. Egyetértek, hogy kérjünk garanciát, de nem ez a kérdés kulcsa, hanem az, hogy ne maradjon primás. Ebben nem szabad engedni.”²²

Ezt követően, Casaroli (...) 1967. október 14-én „Emlékeztető”-t adott át a római magyar nagykövetnek; ebben „a pápa, mint a katolikus egyház legfőbb vezetője, teljes befolyását latba veti, hogy

²¹ Mindszenty bíboros követségi levelei az Egyesült Államok elnökeihez 1956-1971. Edited by Ádám Somorjai. METEM Budapest 2011. 307; Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: Szeizmográf a Szabadság téren – Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956-1971. Hamvas Béla Kultúrkutató Intézet, Budapest 201. 282.

²² Nyers Rezső 1967. október 10. Az MSZMP PB ülésén rögzített jegyzőkönyv. In: Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár 2005. 323.

Mindszenty, miután elhagyta az országot, ne avatkozhasson be a magyar egyház életébe, ne nyilatkozzon a Magyar Népköztársasággal és kormánnyal szemben, tartózkodjon ellenséges tevékenységtől, és ne akadályozza a magyarországi katolikus egyház működését.”²³ „A garanciák megfogalmazásánál a pápa személyes kötelezettségét azért emelték ki, hogy így a garancia a legmagasabb színvonalon biztosítva legyen.”²⁴

Következő állomásként a Politikai Bizottság 1971. április 21-én tűzte napirendjére Péter János külügyminiszter VI. Pál pápánál tett látogatásáról készült jelentését. Ez volt az első pápai audiencia, amit a Szentszék magyar külügyminiszternek biztosított. Ugyanakkor a jelentést teljesen elképesztővé teszi, hogy Péter János olyan állításokkal tűzdelt meg szerzeményét, amelyek megtörténte teljesen kizárt. Sajnos, az audienciáról készített szentszéki feljegyzés egyelőre nem kutatható. Azt ma már csak találgatni lehet, hogy a külügyminiszter miért terjesztett képtelenségekkel megtűzdelt jelentést az ország főhatalmával rendelkező testület elé, és azt is, hogy ez a testület miért fogadta el ezt a jelentést. Ettől függetlenül a dokumentum jelentőségét kiemeli az a tény, hogy ez az audiencia lendítette a Magyarországról történő végleges távozásig Mindszenty bíboros ügyét.²⁵

²³ Mészáros István, Mindszenty és az „Ostpolitik”. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001. 123; Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 82; Ólmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 126-130.

²⁴ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 82.

²⁵ M. Szebeni Géza: A Mindszenty-ügyek 2. (1949-1971) Magyar Szemle XVII. évfolyam 1-2. szám 2009. február www.mindszenty.hu

„Az amerikaiak is szívesen szabadultak volna a primástól, hiszen egyik jelentős tényezője, akadálya volt (...) a magyar-amerikai kapcsolatok rendezésének. Ugyanakkor a problémát csak úgy oldhatták meg, hogy tekintettel kellett lenniük Mindszenty József nyugati népszerűségére, hírnevére. (...) a harmadik érdekelt fél, a Magyar Népköztársaság számára jelentett a Mindszenty-ügy a legkevesebb problémát.”²⁶

Mindszenty József Rómában *egyértelmű* ígéretet kapott VI. Pál pápától arra vonatkozólag, hogy mindenkor ő marad az esztergomi érsek. Ezzel szemben már ezt megelőzően, 1971 nyarától a magyarországi kommunista rezsim részéről határozottan megfogalmazódott a primás lemondatásának igénye. „A Mindszenty-ügy végleges rendezése politikai érdekünk. (...) A Vatikán azáltal, hogy Mindszentyt rehabilitálása nélkül kénytelen elvinni Magyarországról, objektíve elismeri a Mindszenty-féle politika kudarcát és teljes csődjét. Ugyanakkor mi (...) elértük a reálpolitikát folytató püspöki kar jogait korlátozó 1957. évi pápai dekrétumok megszüntetését, a Mindszentyvel szemben álló progresszív politikai vonalat képviselő papok rehabilitálását. (...) Nem igényeljük, hogy Mindszenty elutazása előtt lemondjon esztergomi érseki, illetve primási tisztéről, elvárjuk viszont, hogy a Szentszék tegyen kötelező ígéretet (...) arra, hogy legkésőbb 1972. március végéig, amikor

²⁶ Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár 2005. 45.

Mindszenty betölti 80. évét, nyugdíjba helyezik és felmentik az esztergomi érseki és az ezzel járó primási tiszte alól.”²⁷

A Politikai Bizottság 1971. szeptember 7-én tartott ülésén megszületett a megoldás a primás sorsát illetően. Miklós Imre, az ÁÉH²⁸ akkori elnöke, a magyar-vatikáni tárgyalásokkal kapcsolatban beszámolójában elmondta: „A múltkor arról volt szó, hogy Mindszenty jövő év márciusában lemond. Szóvá tettem ezt is a megbeszélésen (...) Erre ők azt mondták, ez így lesz, tehát megerősítették.”²⁹

Mindszenty bíboros VI. Pál pápával történt levelezéséből mindvégig megmutatkozik a Szentatya iránti engedelmessége, valamint kérése arra vonatkozóan, hogy állását (az esztergomi érseki széket) mindvégig megtarthassa. Az országból való kényszerű távozása következtében pedig – amint írja – lehetővé válna az emigráns, száműzött magyarok felkeresése a világban. Az Egyesült Államok elnökének „udvarias” levelét a követségi menedékjog tekintetében pedig szomorúan veszi tudomásul.³⁰

Ezt követően Mindszenty bíboros 1971. szeptember 28-án száműzöttként lépte át a nyugati országhatárt. Innen Rómába repült, majd 1971. október 23-án érkezett meg Bécsbe, a Pázmáneumba, ahol

²⁷ Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár 2005. 47, 419-421.

²⁸ Állami Egyházügyi Hivatal

²⁹ Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár 2005. 47, 435.

³⁰ Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar Közlöny és Lap- Könyvkiadó, Budapest 2008.

véglegesen letelepedett. Innen kereste fel és lelkileg buzdította a világon szétszóródott magyarokat. Lelkipásztori útjai alkalmával minden esetben kitért a magyarországi katolikus egyház és a magyar nemzet súlyos helyzetére is. A magyarországi kommunista rezsimet ez módfelett ingerelte és egyre inkább követelte a Vatikántól a primás elhallgattatására adott garanciáit. „1972 október 10-én hozta a bécsi nuncius Mindszenty tudomására, hogy a Szentszék az ő kiutazásakor garanciát adott a kormánynak, hogy semmi olyat külföldön nem tesz, vagy mond, ami a magyar kormány érdekeit sérti. Ez a hír Mindszentyt természetesen módfelett felháborította, elsősorban azért, mert erről Zágon prelátus neki a budapesti tárgyalások alkalmával egy szót sem szólt, holott ez neki kötelessége lett volna. Ha tudott volna róla, ő ezt a feltételt sohasem fogadta volna el.”³¹

Mindszenty hivatalfosztásának előzményeiben a magyar püspökök is involválva voltak. Pullai Árpád a Központi Bizottság Külügyi Osztályának titkára 1974. március 19-én erről így számolt be: „Nagyra értékeljük, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1973 őszén a pápához küldött levélben – amelyet valamennyi püspök aláírt – kérte, hogy Mindszenty Józsefet mentse fel az esztergomi érseki székből.”³² Tehát ugyan részben kommunista nyomásra, de a magyarországi *püspökök* is kérték Mindszenty hivatalfosztását! Az egyházüldözést a kommunista rendszer a püspökökkel, az egyházon

³¹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 145.

³² Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 144; Olmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 194, 213.

belülről hajtotta végre, amely az egyháztörténelemben egyedülálló szomorú tény!

Az emlékiratok megjelenése és a hivatalfosztás

Mindszenty József emlékiratainak megjelenése és az érseki széktől való megfosztás összefüggéseihez kapcsolódik Mészáros Tibor egyik korábbi, 1974. január 9-i emlékezése, amely azon a napon történt, amikor Rómában járt a pápánál, Mindszenty bíboros lemondatásának megakadályozása érdekében. A pápai kihallgatást követően egy római bíborossal való találkozásán tudomására jutott belső információkat így örökíti meg: „Róma akkor határozta el magát Mindszenty lemondatására, amikor bizonyossá vált, hogy az emlékiratait kiadja. Ez a római monsignore megmagyarázta nekem, hogy a római leveleket *more romano*, vagyis római módra kell értelmezni. *Róma nem engedheti meg, hogy egy hivatalban lévő érsek vagy primás egy mai rendszerrel szemben, bármily istentelen legyen is az, egy ilyen súlyos vádirattal álljon elő, amikor ő maga ezt a rendszert már elismerte. A kettő összeegyeztethetetlen, incompatibilis. Róma akkor határozta el magát erre a lépésre, amikor a német Spiegelben megjelent az a hír, hogy a primás megkötötte a szerződést emlékiratainak kiadására*³³ Ullsteinékkal és a McMillan céggel.”³⁴ A hivatalfosztás közvetlen előzményét képezte még az is, hogy

³³ A magyar nyelvű kiadás joga a Weller Publishing kiadót, a német nyelvűé a Propylaent, az angol nyelvűé pedig a Mc Millan céget illette. Mindszenty bíboros későbbi nyilatkozata szerint csak a német nyelvű kiadásból a megjelenést követő tíz napban 25 ezer példány fogyott el!

³⁴ Mészáros Tibor: A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975). Lämpás Kiadó, Abaliget, 2000. 165-166.

Mindszenty bíboros angliai útja alkalmával 130 angol parlamenti képviselő lépett fel a kommunizmus ellen hivatalos formában, nyilatkozattal – erről Mindszenty bíboros természetesen nem tehetett.³⁵ Ez a két tény a pápát az ez ügyben való végső lépésre indította.

„Mindszenty bíboros mondanivalója azonban nem csak a saját korabelieknek, hanem az utána következő – otthoni és határainkon kívül élő – magyar nemzedékeknek is szól. Mert – tértől és időtől függetlenül – megmaradásunk titkát közli velünk.”³⁶

Emlékiratai megjelenésekor a bíboros Frankfurt-Kronbergben 1974. október 10-én az alábbiakat nyilatkozta: „Emlékirataim megjelenésekor mélységes hálával gondolok az Élet Urára. Életemet, szellemi és lelki frissességemet egyedül neki köszönhetem az embertelen meghurcoltatás után és tengernyi szenvedés ellenére. Amint 1948-ban, majd 1956-ban kijelentettem, most is hangsúlyozom: megbocsátok ellenségeimnek és megkínzóimnak is. Emlékirataim megjelenésekor örülök annak, hogy lapjain az egész emberiséghez szólhatok és megmutathatom, milyen sorsot tartogat számára a bolsevizmus.”³⁷

³⁵ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 145.

³⁶ Mindszenty József: Hirdettem az Igét. Mindszenty Alapítvány, Vaduz, 1982. 9.

³⁷ Mészáros István: „Állok Istenért, Egyházért, Hazáért”. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2000. 165.

Csonka Emil: A száműzött bíboros. Új Európa, San Francisco–München, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 203.

Még az Egyesült Államok budapesti követségén, 1962-ben végrendeleti tanúk jelenlétében így jellemezte emlékiratainak elkészült részét: „Rengeteg könyv jelent meg a világ- és magyar bolsevizmusról, kevés tapintott rá a lényegre. Kézirataimban a meglátás nem szokványos, de megtapasztalt. (...) Az azylum egyetlen, vagy egyik legnagyobb hátránya a Memoir és egyéb művek vesztegzára. Amely pillanatban megszűnt az azylum, sürgős a művek megjelenése.”³⁸

A lemondás körülményei ismertek. 1973. november 1-én VI. Pál pápa Mindszenty bíborost felszólította az esztergomi érseki székről való lemondásra. Ezt Mindszenty bíboros nem fogadta el. 1973. december 18-án a pápa jelezte a bíborosnak, hogy megüresedettnek fogja nyilvánítani az esztergomi érseki széket. 1974. január 9-én Mindszenty Bécsben levő titkára, Mészáros Tibor egy sikertelen kísérletet tett arra, hogy a pápát meggyőzze szándéka helytelenségéről. Mindszenty József 1974. február 5-én, éppen kirakatperének 25. évfordulója idejében pedig mély fájdalommal vette tudomásul annak kihirdetését, hogy VI. Pál pápa 1973. december 18-i dekrétumával megfosztotta őt az esztergomi érseki széktől, alárendelve az egyház érdekeit a magyar kommunista pártvezér, Kádár János egyházellenes érdekeinek.

³⁸ Budapest, 1962. október 19. Carl. R. Sharek és Joseph Sherman végrendeleti tanúk előtt. <http://5mp.eu/web.php?a=ministransok&o=DxgvXqsvzU>

Következmények

„A pápa 1974 január 30-án még egy vigasztaló, de semmitmondó levelet írt Mindszentynek. Egyúttal úgy rendelkezett, hogy a dekrétumot 1974. február 5-én – Mindszenty kirakatperének éppen 25. évfordulóján – hozzák nyilvánosságra. A pápa eljárása hallatlan nemzetközi felháborodást váltott ki. Még utcai demonstrációkra is sor került a pápa és eljárása ellen, ami a pápaság újabb történetében ismeretlen volt. (...) Szemére vetették a pápának, hogy annak ellenére, hogy eljárását egyedül a lelkipásztori körülményekre hivatkozva okolta meg, a valóságban mégis a magyar kommunista kormány nyomásának engedett (...) éppen azt a prímást fosztotta meg a pápa a hivatalától, aki a prímási hivatal egész története alatt, 1279-től, a legtöbbet szenvedett hitéért, egyházáért és hazájáért. (...) Az európai magyar katolikusok nevében Ádám György főlelkész és Szőke János, a magyar európai papi szenátus elnöke írtak tiltakozó levelet a pápának és emlékeztették őt arra, hogyan nyilatkozott XII. Pius pápa Mindszenty kirakatperével kapcsolatban az egyház és a világ előtt.”³⁹

Adriányi Gábor, egyháztörténész professzor is szomorúságának, aggályának és megrendülésének adott hangot a pápai államtitkársághoz intézett levelében.⁴⁰

Csertő Sándor prelátus VI. Pál pápa kívánságára 1974. január 21-én Bécsben meglátogatta Mindszenty bíborost. Az erről készült jegyzékben többek között az alábbiak olvashatók: „Öminenciája a

³⁹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 170-171.

⁴⁰ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 172.

bíboros egész éjjel a pápai levél következményeiről gondolkodott. Azt mondta, világos, hogy ez Kádár személyes diadala. Kádár a Nagy Imre kormány tagja volt a felkelés ideje alatt, és mint ilyen, ő is Mindszenty teljes rehabilitációja mellett volt. Ez az ember, aki számtalan magyar fiatal Oroszországba hurcolásáért és ártatlan emberek haláláért felelős. Ezt az embert egy bíborossal szemben előnyben részesítették (...) mint ahogy a Szentírásban Barabás Jézus előtt előnyben részesült. Kádár Mindszentynek, mint esztergomi érseknek erkölcsi alapját akarta megsemmisíteni.”⁴¹

Kádár sokszorosán állt bosszút Mindszenty bíboroson; „Mindszenty bíborost 1948 decemberében – Rákosi Mátyás döntése alapján – Kádár parancsára hurcolták el az Andrássy út 60. kínzópincéibe az ávosok; 1949 februárjának elején Kádár parancsára ítélték hazug per keretében előbb halálra, majd életfogytiglani börtönre; s most – éppen *ezek 25. évfordulóján* – ugyanannak a Kádár Jánosnak utolsó parancsa a vatikáni diplomatákon át, Casaroli érsek közvetítésével, a pápa levelén keresztül csapott le rá.”⁴² Jóllehet Kádár, aki 1956-ban a Nagy Imre kormány tagjaként rehabilitálta Mindszentyt, nem sokkal később áruházzá válva (és Nagy Imrét is felakasztatva) 1962-ben újra büntető eljárást indított Mindszenty bíboros ellen.⁴³

⁴¹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 167.

⁴² Mészáros István: „Állok Istenért, Egyházért, Hazáért”. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2000. 146.

⁴³ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 113; Olmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 170-173.

Mindszenty bíboros – száműzetése napján, ugyancsak Kádár utasítására – kegyelmet kapott az Elnöki Tanácstól.⁴⁴ A kegyelemben való részesítést azonban Mindszenty bíboros nem fogadta el (ahogyan erre Kádár számított is). Hogy miért nem, arra ugyancsak – még ezt jóval megelőzően gondolva – az amerikai követségen 1962-ben írt végrendeletéből való részlet ad választ: „Az idegenből telepített, az elítélésből és rehabilitációból egyaránt taktikai játékot űző hatalom véres, szennyes törét vakítóan fényesre akarja csiszolni az úgynevezett »megkegyelmezésben«.”⁴⁵

1974-ben Frankfurtban, a hivatalfosztása utáni magyarországi püspöki kinevezésekről így nyilatkozott: „Az istentelen rendszernek elkötelezett püspökök és papok, az istentelenség és az embertelenség szolgálatában állnak. Nagyon féltő az, hogy az isteni Kinyilatkoztatás és benne a Szentírásnak az Igéi kiüresedéshez és a nép lelkében hiteltvesztetté lettek!”⁴⁶ Mindszenty bíboros fent idézett, Frankfurtban tett megállapítása egyáltalán nem volt alaptalan, ugyanis „Már egy nappal a kommunista párt központi bizottságának ülése után (...) a magyar püspöki kar táviratban fejezte ki VI. Pál pápának Mindszenty hivatalfosztása fölött érzett meglegedését és biztosította őt a püspöki kar szolidaritásáról.”⁴⁷ Igaza lett Mindszentynek abban is, hogy

⁴⁴ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 113; Ólmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 170-173.

⁴⁵ Budapest, 1962. október 19. Carl. R. Sharek és Joseph Sherman végrendeleti tanúk előtt. <http://5mp.eu/web.php?a=ministransok&o=DxgvXqsvzU>

⁴⁶ Sajtókonferencia Frankfurt 1974. október 10. In: Mindszenty Breviárium. Magyarok Mindszenty Mozgalma, 1998. 35.

⁴⁷ Új Ember 1974. március 31. 1. In: Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 184.

elmozdítását Kádár János személyes győzelemnek fogja elkönyvelni.⁴⁸ Az egyházüldözés pedig folytatódott! Sajnos, durván. Kádár, a nemzet sok ezer gyilkosának egyike 1974. március végén a szabolcs-szatmári megyegyűlésen örömeinek adott kifejezést afölött, hogy a pápa Mindszentyt, „az antikommunizmus nagy harcosát cserben hagyta és az érseki székéből kipenderítette”.⁴⁹ „Minden magyar egyházi és világi hatalmasság azon fáradozott, hogy Kádár ezt a gyalázatos mondatot kimondhassa.”⁵⁰

Mindszenty bíboros élete utolsó másfél évében nem volt az esztergomi főegyházmegye érseke; halála pillanatában sem, máriacelli temetése és esztergomi újratemetése idején sem. *Mindszenty bíboros esztergomi érseki székétől való megfosztását a Vatikán a mai napig nem rehabilitálta!* Mindszenty József az esztergomi érsekek között nyugszik a bazilika kriptájában, jóllehet VI. Pál pápa 1973. december 18-i dekrétuma ma is érvényes.⁵¹

⁴⁸ Csertő Sándor 1974-es „rapporto”-jának 14. pontja. In: Vigília, 1998/6 428.

⁴⁹ Új Európa, 1974. május-június, 18. In: Vigília, 1998/6 428.

⁵⁰ Mészáros Tibor: Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései. Pro Domo, Pécs, 1997. 245.

⁵¹ Mészáros István: „Állok Istenért, Egyházért, Hazáért.” Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2000. 147.

Détente és koegzisztencia Mindszenty bíboros megnyilatkozásaiban

Mindszenty bíboros különféle fórumokon mind a détente-ről, mind a koegzisztenciáról a következő, fontosabb nyilatkozatokat tette; elsőként az 1974-ben San Franciscóban, Buffalóban, illetve Los Angelesben megtartott sajtókonferenciákon elhangzott kérdésekre adott válaszait olvashatjuk.

„Kérdés: Mi a felfogása a détente, az enyhülés politikájáról, amelyet most az Egyesült Államok kormánya folytat? Válasz: Mit lehet erre mondani? Akkor tudnám megválaszolni ezt a kérdést, ha Amerika enyhülési politikájával párhuzamosan a Szovjetunió is elkezdene enyhülni.”⁵²

„Mennyiben igaz a vád, – kérdezte valaki, (...) hogy Eminenciád a détente útjában áll, nevezetesen annak a détente-nak, mely jelenleg a Vatikán és a magyarországi kommunista kormány között kialakulóban van? A détente igazi értelme: a béke jegyében fogant és folyó összműködés (...) Csak egy béke van: Isten békéje. Ha a Vatikán ezt, az igaz békét óhajtja kiterjeszteni a világra, tudomásul kell vennie a tényt: a kommunizmus önmagát ítélné halálra, ha annak az Istennek a békéjét fogadná el, Kinek még a létét is elutasítja.”⁵³

⁵² Csonka Emil: Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról. München, 1974 (kézirat) [1974 június 5-22.] 10-15. San Francisco, 1974. június 6.

⁵³ Sajtókonferencia Buffalo 1974. május 21. Magyar Élet 1974. június 15. In: Mindszenty József: Szentbeszéd VII. Vasárnapi Levél, Wien, 1974. (7/8), 146.

A világpolitikában az amerikaiak részéről szándékolt enyhülésről, az amerikai elnök tárgyalását megelőzően Los Angelesben Mindszenty a következőt nyilatkozta: „Kérdés: Nixon elnök bízhat-e az oroszokban és abban, hogy sikerülni fog az enyhülés? Válasz: Én csak a magam álláspontjáról tudok beszélni. Amíg a Szovjetunió alapvető elvei meg nem változnak, a bizalomra nincsen alap. Istentelenség és embertelenség nem lehet a bizalom alapja.”⁵⁴

Az Egyesült Államok nagykövetségén írt Napi jegyzetekben pedig – a személyével kapcsolatos alkudozások kritikájaként – találóan és tömören ezt írta: „A koegzisztencia világpiacán a legolcsóbb tucatszócikk a magyar prímás.”⁵⁵

Utódlás a prímási székben

„A Szentatya legújabb kézírata egy jelentős engedményt tesz, amennyiben az esztergomi érseki széket nem tölti be definitív. Ezért ő igen hálás, ha fájdalmát a levél lényeges részére vonatkozólag nem is titkolhatja el.”⁵⁶ Ez a mondat szintén a Mindszenty bíboros véleményét megörökítő, 1974. január 21-i bécsi jegyzőkönyvből való. A bíboros nem tudta azt, hogy az esztergomi érsek helyetti apostoli kormányzói kinevezés sem az ő ügyére való tekintettel történt. „A pápa egyelőre az új esztergomi egyházmegye élére csak új apostoli

⁵⁴ Csonka Emil: Krónika Mindszenty bíboros amerikai útjának egyik jelentős szakaszáról. München, 1974 (kézirat) [1974 június 5-22.] 55-56. Los Angeles, 1974. június 12.

⁵⁵ Mindszenty József: Napi jegyzetek. Budapest, Amerikai Követség 1956-1971. Mindszenty Alapítvány, Vaduz, 1979. 300.

⁵⁶ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 165.

kormányzót nevezett ki, aki előreláthatóan 1976-ban esztergomi érseki kinevezést kap. Ezt a megoldást azért kezdeményezzük, mert így Íjjas József kalocsai érsek – akinek esztergomi érseki kinevezését magas kora miatt nem lehetett elérni – továbbra is a püspöki kar elnöke marad.”⁵⁷ (Íjjas József nyugdíjazását követően pápai trónálló címet kapott.) Tehát ez is a kommunista államhatalom érdekeit szolgálta, ugyanis Íjjas József püspökkari elnökként teljes mértékben a hatalom elvárásainak megfelelően tevékenykedett. Teljes jogú esztergomi érseki kinevezés esetén viszont a püspökkari elnök a mindenkori esztergomi érsek. Így a *rendszer* érdekeit jobban szolgálta ez a megoldás.

Amikor Mindszenty József Bécsben kerülő úton Lékai László tervezett esztergomi kinevezéséről értesült, titokban arra kérte őt, hogy ne fogadja el a megbízást, mivel ő sem tud az ottani viszonyokon változtatni, és Mindszenty felmentésével szabad utat kap a kommunista hatalom, hogy püspökökről kénye-kedve szerint döntsön. Lékai nem fogadta meg a tanácsot.⁵⁸

Még veszprémi apostoli kormányzóvá történő kinevezésének történetét maga Lékai mesélte el Mészáros Tibornak, Mindszenty bíboros bécsi titkárának.⁵⁹ Többek között ezeket mondta neki: „Nem politikából csinálom azt, amit teszek, hanem meggyőződésből.” A kritikákra pedig ezt válaszolta: „Te, ezek megváltoztak ám! Ezeknél a

⁵⁷ Ólmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 194.

⁵⁸ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 188.

⁵⁹ Mészáros Tibor: Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései. Pro Domo, Pécs, 1997. 236.

kommunistáknál van az új erő! És a békepapi gyűlések nívósak.”⁶⁰
Mészáros Tibor tehetetlenül, szomorúan hallgatta, és Mindszentyvel
együtt tudomásul kellett venniük, hogy „Lékai is beépült a
rendszerbe.”⁶¹

Érdekes az alábbi két epizód, amely Mindszenty bíboros
hivatalfosztása és volt esztergomi munkatársa, Erdős Mátyás⁶²
személyének kapcsán került megörökítésre, ugyancsak Lékai
Lászlóval kapcsolatosan. Az egyik Erdős Mátyás 2002. január 13-án
írt személyes levele Mészáros Istvánhoz. Ebben Lékai Lászlóról a
következőket írja; „Amikor Lékait kinevezték esztergomi
adminisztrátornak, én Dunaszigeten lelkész voltam. Névnapom volt,
néhány pap volt nálam. Lékai egy pap sofőrrel eljött Dunaszigetre, de
nem jött be a plébániára, a pappal hívatott ki autójához. Elővett egy
esztergomi schematizmust, melynek minden második lapja üres volt.

⁶⁰ Mészáros Tibor: Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának
visszaemlékezései. Pro Domo, Pécs, 1997. 237.

⁶¹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A
Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 188.

⁶² Erdős (Gebharter) Mátyás 1908. október 28-án született Dorogon, mindkét
részről német nemzetiségi családban. Iskoláit Esztergomban kezdte, majd a
bencés gimnáziumból került ösztöndíjjal Rómába, a pápai Gergely Egyetemre,
ahol filozófiát és teológiát tanult, mindkettőt doktori vizsgával zárta. Schmidt
Sándor erdélyi származású dorogi bányamérnök fedezte római tanulmányainak
költségeit. 1935. október 27-én szentelték pappá Rómában. További két év római
tanulmányidő után 1937-től 1938-ig Esztergom-Vízivárosban volt káplán, majd
1938-tól 1939-ig tanított hittant és filozófiát a Szt. Margit Irgalmasnővérek
leánygimnáziumában. 1941-től 1952-ig lelki igazgató volt a Hittudományi
Főiskolán, ahol 1939-től bölcseletet és dogmatikát is tanított. 1952-ben
kommunista nyomásra elhelyezték a szemináriumból. 1952-től 1969-ig Epölön,
1969-1975-ig Dunaszigeten, 1975-1983-ig pedig Lipóton volt lelkész. Minden
szabad percét az olvasásnak és a tanulásnak szentelte, megismert emberi sorsokat,
nagy élettapasztalatot szerzett. 1983-ban visszatérhetett Esztergomba, ahol a
Főszékesegyházi Könyvtár igazgatójaként működött. Ezt követően nyugdíjas
könyvtárigazgató; 2003. december 4-én bekövetkezett haláláig ő volt az
Esztergomi Főegyházmegeye legidősebb papja. In: Új Magyarország 1996.
augusztus 24.

Láttam, hogy a lapokon már voltak feljegyzések. Ha jól emlékszem, akkor mondtam neki: ne akarjon mindenáron prímás lenni. Erre azt mondta: ő nem akar mindenáron az lenni. (...) Egyszer a kápolnából⁶³ kijövet a folyosón azt mondta nekem: a vezető párttagok fel akarják számolni az egyházat. Hogy ez eddig nem sikerült, ez Kádárnak, Miklós Imrének és neki, Lékainak köszönhető. Nem tudom, meggyőződésből mondta-e, vagy megnyugtatóból.⁶⁴ Tudjuk, Miklós Imre szándéka megegyezett a pártéval.”⁶⁵

A másik esemény, a Vatikán részéről az apostoli adminisztrátori, illetve a későbbi esztergomi érseki székre történő személyi javaslat, amely az 1971. július 21-i szentszéki emlékeztetőben olvasható. Az iratot a Szentszék képviselője adta át a római magyar követnek, amelyben többek között ez állt: „Abban a – nem kívánatos – esetben, ha a Kormány részéről ellenvetés lenne Mons. Vajda⁶⁶ kinevezésével szemben, a Szentszék kész alternatívaként a jelenleg működő püspökökön kívüli a megoldás keresésére, az esztergomi apostoli

⁶³ Erdős Mátyás ekkor már Esztergomban, a prímási palotában lakott, mint könyvtárigazgató. Itt a Prímási Palota kápolnájáról van szó.

⁶⁴ Esztergomban Lékai a beszélgetések alkalmával mindig úgy beszélt, mintha egy harmadik személy is jelen volna. In: Mészáros István: Árnyak és fények. Eötvös József Könyvkiadó Budapest 2008. 308.

⁶⁵ Mészáros István: Árnyak és fények. Eötvös József Könyvkiadó Budapest 2008. 307-309.

⁶⁶ Vajda József váci segédpüspök esztergomi apostoli kormányzóvá történő kinevezését a kormány nem tartotta kívánatosnak, de nem is zárta ki kinevezésének lehetőségét. In: Ólmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 209.

adminisztrátori tisztség jelöltjeinek javasolva Erdöss⁶⁷ Mátyás és Szendy József papokat, akiket előző tárgyalásokon már javasoltunk.”⁶⁸

Lékai László 1974. február 2-án kapta meg esztergomi apostoli adminisztrátori kinevezését, majd 1976. február 10-én primás-érseki kinevezését. VI. Pál pápa 1976. május 24-én kreálta bíborossá.⁶⁹

Ezt követően, az 1964-es vatikáni-magyar megállapodás szellemében – Mindszenty József érseki székétől való megfosztása után – a keleti politika tovább folytatódott. Adriányi Gábor találóan jellemzi e helyzetet: „Kádár János látogatása a Vatikánban”⁷⁰ – Kádár a Mindszenty-perben személyesen is involválva volt – beleillett minden további nélkül azokba a kommunista látogatásokba, amelyek 1963 óta

⁶⁷ Itt értelemszerűen Erdős Mátyásról van szó. Ismerve az ő humoros természetét, amikor ez az irat a kezébe került – látva nevének két s-sel történt írását – a következőt mondta: „ez a lehetőség nagyon két-es volt”.

⁶⁸ Ólmosi Zoltán: Mindszenty és a hatalom. LEX Kft. 1991. 154.

⁶⁹ Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve 1982. Esztergom, 1982. 84.

⁷⁰ VI. Pál pápa 1977. június 9-én találkozott a Vatikánban Kádár Jánossal. Ekkor történt meg a következő eset, amely Lénárd Ödön piarista szerzetes 19 és fél éves börtönbüntetésének vetett véget. VI. Pál pápa tudott Lénárd Ödön fogva tartásáról, de a találkozó kapcsán magától ezt nem tette szóvá Kádárnak. Amikor Kádár – a Központi Bizottság téves tájékoztatása alapján – a pápának dicsekedve megemlítette, hogy Magyarországon már egyetlen pap sincsen börtönben, akkor a pápa felíratta Lénárd Ödön nevét egy papírra és Kádár elé tette. Erre Kádár meglepődött és ígéretet tett a fogva tartott szerzetes szabadon bocsátására. In: Soós Viktor Attila: Kádár kegyéből, a Vatikán kérésére. Lénárd Ödön 1977-es szabadulása. Archív Net XX. századi történeti források 2010 3. szám http://www.archivnet.hu/politika/kadar_kegyebol_a_vatikan_keresere.html; Lénárd Ödön is visszaemlékezik erre az esetre: Harmadik szabadulásom 1977-ben történt. Kádár János – a maga nemzetközi elfogadtatása érdekében – akkor Rómában és a Szentatyánál is járt. Be akarta mutatni a rendszer jóakarátát az Egyházzal szemben, ezért azt állította, hogy Magyarországon nincs már pap bebörtönözve. Az előkészített Szentatya erre letette a tárgyalóasztalra nevemet. Hát ez? Amire Kádár János az adott helyzetben azt felelte: ha ez az ember még ténylegesen börtönben van, amikor hazamegyek, kiszabadítom. In: Lénárd Ödön, Tímár Ágnes, Szabó Gyula, Soós Viktor Attila: Utak és útvesztők. Kairosz Kiadó, 2006. 67.; 159-160.

a Vatikánban folyamatban voltak. VI. Pál pápának nem volt már régóta semmi gátlása, hogy kommunista vezetőket és gyilkosokat, mint Titót, Gromikót vagy Kádárt a svájci gárda felvonulásával és protokolláris pompával fogadjon. Meggyőződése és reménye – hogy ezzel sikerül neki a rendszert a kommunista államokban fellazítani, vagy egyenesen megváltoztatni – úgy tűnik még ma is, hogy nem volt más, mint mérhetetlen naivitás, illúzió.”⁷¹

Sorsok és végzetek

A Vasárnapi Levél⁷² egyik 1974-es számában egy meglepő írás jelent meg azon személyekről, akik valamilyen formában (a kommunisták oldalán) részt vettek a Mindszenty bíboros elleni összeesküvésben, rágalomhadjáratban.

„Akkor még az »enyhülést« színlelő Moszkva-hű rendszer a Mártír Bíborost egy rétsági »fölszabadított«, vagyis elkommunizált kúriában tartotta országtól-világtól elzárva. Eljutottak-e hozzá kínzói, a rendszer gyalázatos pribékjei már akkor beteljesedett végzetének híre? Nem tudom. Mi is csak időről-időre afféle »azt mondják« stílusban értesülhettünk a nép előtt gondosan titkolt esetekről.

⁷¹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004. 197-198.

⁷² A Vasárnapi Levél egy Ausztriában - általában heti rendszerességgel – korábban megjelentetett magyar nyelvű egyházi kiadvány. Ennek Klagenfurtban kiadott mellékletében, a Kultúréletnek részeként jelent meg a Mindszenty József: Szentbeszéd I-XII. című, bécsi füzet sorozat, amely Mindszenty bíboros bécsi szentbeszédeit tartalmazza.

1956 nyara volt, amikor az azóta már megboldogult testvérem szerencsésen visszaérkezett egy nyugati küldetésből. Ha a terror hallgatást is parancsolt, Mindszenty hercegprímást senki sem felejtette el s így nem csoda, ha mindenkit érdekelt, ami vele kapcsolatos lehetett. Sorra vettünk hát mindenkit, az ország első zászlósurának letartóztatását elrendelő Rajktól, az azt végrehajtó Ocskó Gyulától kezdve az akaratbénító szérumot adagoló Weil doktorig mindenkit. Érdekes, elrettentő képsorozat tárult elénk. Rajkot felakasztották; utódját, Kacar Jánost, aki »kihallgatta« Mindszentyt, szintén felakasztották; Ocskót agyonlőtték a határőr ÁVO-sok, amikor a »szabadságot akarta választani«! A hírhedt igazságügy minisztert, Riesz Istvánt a börtönben megfojtották (cellájában agyonverték⁷³). A kínvallatók egyike, Zöld Sándor öngyilkos lett. Az úgynevezett orvosok, a Szovjetből a Hercegprímás »kezelésére« küldött Kaftanoff doktor megőrült; asszisztense, Blaukopf doktor ott égett lakásán; Weil Emil doktort meggyilkolták. A Mindszenty kézírását hamisító Sulner »írásszakértő« Párizsba szökött és ott rejtélyes körülmények között kimúlt.

Távol volt tőlünk a kárörvendés, még a gondolata sem kísértett. Annál inkább mély meggyőződéssel vallottuk, hogy Isten malmai örölnek s hogy aki Istenben bízik, nem csalatkozik. S a népünk, nemzetünk szabadságáért sóvárgó vágyódásunk tüzét ilyen reménykedés olaja akkor is, ma is éleszti és ébren tartja.⁷⁴

⁷³ Mindszenty József, Emlékirataim. Weller Publishing Co. Ltd., Torontó, 1974. Szent István Társulat, Budapest, 1989. 8.

⁷⁴ Marits L.: Sorsok és végzetek. Vasárnapi Levél, Wien, 1974. (11/12.), 629.

Befejezés

Mindszenty József – a hamisan értelmezett détente és koegzisztencia, valamint a vatikáni keleti politika áldozataként – életének utolsó négy esztendejét külföldi száműzetésben kényszerült leélni. A San Franciscóban 1974. december 22-én magyar nyelven pontifikált szentmiséjéből idézve megállapítható a „mindvégig való kitartás” kegyelme.⁷⁵ Neki, mint börtönököt, félrabságot és száműzetést ártatlanul elszenvedettnek volt erkölcsi alapja az alábbiakat nyilatkozni: „Most, öreg fejjel hálát adok az Istennek. Miért? Sokan nem ismerték, mi a kommunizmus. Én megtapasztaltam a magam számára, majd kötelezettséget éreztem magamban minden fölhajtható adat nyomán megszerezni külföldről, és otthonról is az alapos információkat. Velem nem történt meg, hogy én is behódoljak a most már egy negyedszázada itt települő, és annyi embertelenséget az istentelenség után elkövető rendszernek. Ez elhatározásomért most is napról napra az Istennek hálát adok.”⁷⁶

Jaszovszky József, a San Franciscóban működő magyar lelkipásztor alábbi megemlékezésében természetfeletti megvilágításban tárja fel az érseki székétől megfosztott Mindszenty bíboros hat évtizedes működésének páratlan lelkipásztori értékét. Az írás megjelenésekor – ugyancsak támadások közepette – Mindszenty bíboros 1974-es észak-kaliforniai útjának előkészületei zajlottak. Az áttekintő megemlékezés Mindszenty bíboros életét, mint Isten által vezetett hitvalló, prófétai

⁷⁵ JEL 2009. február www.keesz.hu

⁷⁶ Dr. Jaszovszky József: Mindszenty, a főpásztor Észak-Kaliforniában. A szerző kiadása. Menlo Park, Kalifornia 1980. 129-130.

életet mutatja be. „Most érkezett el Mindszenty József, Magyarország bíboros hercegprímása, Esztergom érseke az Agykopolyák hegyére. (...) Most, amikor a diplomaták leülnek a vallás, a szabadság, az emberi jogok ellenségeivel tárgyalni, de kompromisszumot kötnek azokkal, akik a vesztükre törnek, csak egy ember emeli fel szavát: »Vigyázzatok, egyedül csak azoktól féljete, akik a lelket is megölik. Vigilate et orate!« (...) Most lett a kenyér Krisztus testévé. (...) Mindszenty József bíboros a szabad világban annyit tett, mint amennyit mások éveken át képtelenek voltak tenni. Újra felrázta a világ lelkiismeretét. (...) **Rettegve hallják a diktátorok, de örömeben ujjong a vértanúk földje!**»⁷⁷

Jelen tanulmány Mindszenty József 1974. decemberében San Franciscoban elhangzott, nekünk is szóló, biztató szavaival zárul: „**Az ember nem ismeri az élet útjait. Isten az, aki egyedül tudja, hogy mi van az ember életszövevényeiben, mert amikor a legnehezebb és leggyötrőbb a keresztünk, akkor kell erősnek lennünk abban, hogy Istennek kell engedelmesskedjünk!**»⁷⁸

⁷⁷ Dr. Jaszovszky József: Mindszenty, a főpásztor Észak-Kaliforniában. A szerző kiadása. Menlo Park, Kalifornia 1980. 37-40.

⁷⁸ Dr. Jaszovszky József: Mindszenty, a főpásztor Észak-Kaliforniában. A szerző kiadása. Menlo Park, Kalifornia 1980. 130.

Életrajzi adatok

Mindszenty József életének legfontosabb eseményei, a hozzájuk tartozó dátumokkal az alábbiak:⁷⁹

1892. március 29. Mindszenty Pehm József születése Mindszenten, Vas megyében

1915. június 12. Gróf Mikes János, szombathelyi megyéspüspök pappá szenteli a szombathelyi székesegyházban

1915-1916. Felsőpatyi káplán

1919. február 9. A Károlyi-rendszer hatóságai letartóztatják

1919. október 1. Zalaegerszeg apátplébánosa

1944. március 25. Serédi Jusztinián bíboros veszprémi püspökké szenteli az esztergomi bazilikában

1944. november 27. A nemzetiszocialista kormányzat letartóztatja, Sopronkőhidán raboskodik

1945. április 2. A front közeledtével fogva tartása véget ér

1945. október 7. Elfoglalja esztergomi érseki székét

1948. december 26. A kommunista rendszer koholt vádak alapján letartóztatja

1949. február 8. Kegyetlen kínzások után kirakatperben életfogytiglani fegyházra ítélik

1956. október 30. A szabadságharc alatt kiszabadul felsőpetényi rabságából

⁷⁹ Liphay Endre: Mindszenty József életrajzi kronológiája. In: Mindszenty József emlékezete. Szerkesztette: Török József. Márton Áron Kiadó – Budapest 1995. 165-189., Csonka Emil: A száműzött bíboros. Új Európa, San Francisco-München, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 286-291.

1956. november 1. Elhangzik első rádiónyilatkozata

1956. november 3. Elmondja híres – a kommunisták által meghamisított – körülbelül 20 perces rádióbeszédjét

1956. november 4 – 1971. szeptember 28. Politikai menekültként a budapesti Amerikai Követség lakója

1971. szeptember 28-án a Vatikán keleti politikájának áldozataként eltávolítják Magyarországról

1971. október 23-tól 1975. május 6-án bekövetkezett haláláig száműzetésben él a bécsi Pázmáneumban, az utolsó, szabad magyar egyházi intézményben. Ezalatt szinte az egész világot bejárja, felkeresi a szétszóródott magyarokat.⁸⁰ Kiadja Emlékiratait, amely az

⁸⁰ **1972. május 20-a és 23-a** közt tette első körútját a Német Szövetségi Köztársaságban: München, Scheyern, Bamberg, Frankfurt, Würzburg, Oberhaching.

1972. június 15-én meglátogatta a bajorországi Burg Kastlban működő magyar gimnáziumot.

1972. augusztus 26. és 29. között Begliumban járt: Brüsszel, Tongerlo, Banneaux és a magyar emlékekben gazdag német határváros: Aachen.

1972. szeptember 17-én először zarándokolt el, mint száműzött, Máriacellbe.

1972. október 11. és 26. között zajlott le portugáliai körútja: Lisszabon, Fatima, Madeira szigete.

1973. március 17-én és 18-án látogatás Innsbruckban, ahol a róla elnevezett magyar egyetemi otthonban magyar emigráns főiskolások fogadták.

1973. április 28-a és május 1-e közt látogatás Kölnben.

1973. június 30-án és július 1-én látogatás Augsburgban.

1973. július 14-e és 20-a közt missziós körút Angliában.

1973. szeptember 18. és 28. között Kanadában tett missziós körutat.

1973. szeptember 29-én New York érintésével New Brunswickba utazott, ahol felszentelte az ottani magyar katolikus egyházközség szépen renovált templomát.

1973. november 1-én VI. Pál pápa kérte, hogy mondjon le esztergomi érseki székéről.

1973. november 24-e és december 4-e közt körút Dél-Afrikában.

1973. december 8-i válaszában felsorakoztatja az érveket, amelyek lemondása ellen szólnak.

1973. december 18-án a pápa közli vele, hogy érseki székét megüresedettnek nyilvánította.

1974. február 5-én a Vatikán és Budapest egyidejűleg közli, hogy az esztergomi érseki szék megüresedett.

egész világon elterjed, számos nyelvre lefordítják. 1973. december 18-án VI. Pál pápa megfosztja őt az esztergomi érseki széktől. Halála Bécsben következik be, temetése 1975. május 15-én történik meg Máriacellben. 1991. május 4-én helyezik végső nyughelyére az esztergomi bazilika kriptájába, közel 60 ezer résztvevő jelenlétében.

1974. február 6-án Mindszenty nyilatkozik arról, hogy miért nem mondhatott le önként.

1974. május 6-a és június 29-e közt héthetes missziós körút az USA-ban.

1974. június 29-én rövid látogatás a németországi Stuttgartban.

1974. július 1-e és 3-a közt látogatás Münchenben.

1974. július 13-án látogatás az észak-németországi Essenben.

1974. október 10-én "Emlékirataim" című könyve német kiadásának bemutatása a frankfurti nemzetközi könyvvásáron.

1974. október 13-án látogatás Regensburgban.

1974. október 24-e és december 20-a közt missziós körút Ausztráliában és Új-Zélandon.

1974. december 20-án leszállás és rövid találkozás a Hawaii szigetén élő magyarokkal.

1974. december 21-e és 23-a közt második látogatás San Franciscóban.

1975. április 8-án, útban Dél-Amerika felé, rövid látogatás Londonban.

1975. április 9-e és 26-a közt missziós körút Venezuelában és Kolumbiában, ahonnan betegesen érkezett vissza Bécsbe.

VPA Hírportá hir@hirporta.hu, Csonka Emil: A száműzött bíboros. Új Európa, San Francisco-München, 1976. Babits Kiadó, Szekszárd, 1993. 289-291.

*Köszönetet mondok Vörös Gézának, az Állambiztonsági Szolgálatok
Történelmi Levéltára Kutatást Előkészítő Osztály levéltárosának
az igen értékes szakmai konzultációkért.*

*Köszönet illeti továbbá az alábbi személyeket, illetve intézményeket
Mindszenty bíborosról szóló dokumentumok, valamint személyes
visszaemlékezések rendelkezésre bocsátásáért:*

+ *Bölcsvölgyi Zoltán*

+ *Egon Gianone*

+ *Hegyi György*

Erika Berta

Sisters of Social Services

(440 Linwood Avenue Buffalo, N.Y. 14209)

Collegium Pazmanianum

(1090 Wien Boltzmanngasse 14.)